

UDK 81'33

81'24:316

Suzana Marković

Univerzitet u Istočnom Sarajevu

Fakultet poslovne ekonomije

UTICAJ KONTEKSTA NA INTERPRETACIJU INDIREKTNIH GOVORNIH ČINOVA

Apstrakt: U radu se analizira uticaj kontekstualnih faktora na interpretaciju indirektnih govornih činova, kao činova koji se odlikuju disbalansom između sintaksičke forme i diskursne funkcije, odnosno između onoga što se eksplicitno kaže, a implicitno saopštava. Cilj rada jeste da se pokaže nužnost uključivanja konteksta u određivanju ilokucione snage indirektnog govornog čina, i to prvenstveno kod nekonvencionalnih indirektnih direktiva, ali i kod drugih kategorija govornih činova. Dramski tekst, kao korpus na kome se vrši istraživanje, odlikuje se dijaloškom formom i uključuje kontekstualne parametre pa je tako moguće smjestiti određeni indirektni iskaz u konkretni situacioni kontekst pri čemu se mogu pratiti i relacije među sagovornicima u smislu stepena bliskosti među njima ili posjedovanja društvene moći. Primjeri se analiziraju upotrebom strukturalističkog i pragmatolingvističkog metoda. Teorijsko uporište za analizu primjera nalazimo u teoriji govornih činova (J. L. Austin 1962, J. Searle 1969, 1975, Bach i Harnish 1979, J. M. Sadock 2004, Sh. Blum-Kulka i Olsthain 1984 i drugi), a nezostavno se uključuje i Grajsov princip kooperativnosti (Grice 1975), te se uz primjere postupno navode mehanizmi inferencije da bi se pokazalo kako govornik enkodira, a sagovornik dekodira na indirektnan način uobličenu poruku izrečenu u određenom kontekstualnom okruženju.

Ključne riječi: kontekst, indirektni govorni čin, inferencija, sintaksička forma, diskursna funkcija.

1. Uvod

Najprostiji oblik komunikacije jeste onaj u kojem govornik formuliše određeni iskaz i pri tome misli i želi da postigne tačno ono što je u tom iskazu sadržano, npr. da informiše sagovornika o nečemu, da ga navede da realizuje neku propozicijom naznačenu radnju, da izrazi svoja osjećanja i tako redom. Međutim, mnogo češće govorno lice misli i/ili ima intenciju da postigne nešto drugo od onoga što doslovni leksički spojevi u nekom iskazu označavaju. U ovom radu bavimo se analizom upravo onih iskaza kod kojih se eksplicitno kaže jedno, a implicitno saopštava nešto drugo u konkretnom kontekstualnom okruženju, te uz pomoć teorije inferencije formalno prikazujemo kako slušalac interpretira poruku formulisanu na indirektnan način.

Uvodni dio rada bavi se glavnim postulatima teorije govornih činova, sa posebnim osvrtom na indirektnne govorne činove i značaj uključivanja kontekstualnih parametara, tj. tri specifične vrste konteksta – jezičkog, situacionog i dramskog, pri

njihovoj interpretaciji. Potom se u metodološkom dijelu rada osvrćemo na izbor korpusa na kome je istraživanje sprovedeno i ukazujemo na način analize primjera. Centralni dio rada bavi se analizom ilustrativnih primjera indirektnih govornih činova klasifikovanih u tri veće cjeline – upitne rečenice sa neinterrogativnom funkcijom, izjavne rečenice sa neinformativnom funkcijom i elidirani iskazi, a u okviru svake cjeline izdvojeno je nekoliko podtipova.

2. Teorijski okvir rada

Govorni čin, odnosno čin koji se vrši verbalizacijom iskaza, kao minimalne jedinice komunikacije, sastoji se iz tri komponente: lokucije (sam čin kazivanja), ilokucije (namjera koju govornik želi da postigne pri verbalizaciji nekog iskaza) i perlokucije (efekat koji iskaz ima na sagovornika) i može se realizovati dvojako – na direktan i indirektan način. Ukoliko se sintaksička forma i diskursna funkcija podudaraju, kao u primjeru *Donesi mi čašu vode*, u kojem je propozicijom obuhvaćena ilokuciona snaga iskaza, tada je riječ o direktnom govornom činu. S druge strane, ukoliko postoji disbalans između sintaksičke forme i diskursne funkcije, onda govorimo o indirektnim govornim činovima, odnosno činovima kod kojih se „jedan ilokucionni čin izvodi indirektno upotrebom drugog“ (Searle 1975: 60).

Pri realizaciji indirektnih govornih činova, i to prvenstveno direktiva, govornici se služe trima jezičkim strategijama – direktnim, konvencionalno indirektnim i nekonvencionalno indirektnim (Blum-Kulka i Olsthain 1984: 201). Imajući na umu to da direktne i konvencionalno indirektno strategije odlikuje visok stepen konvencionalizovanosti i transparentnosti između forme i funkcije, njih smo isključili iz analize. S druge strane, kada je riječ o nekonvencionalizovanim indirektnim direktivama u koje spadaju jaki i blagi nagovještaji, oni neizostavno zahtijevaju uključivanje kontekstualnih faktora koji doprinose određivanju njihove ilokucione snage (npr. *Pada kiša*. – informativna funkcija – *Obavještavam te da pada kiša.*, direktivna funkcija – *Ponesi kišobran, Zatvori prozor, Posudi mi kišobran* i tako redom). U radu ćemo nastojati da pokažemo kako kontekst određuje ilokucionu snagu indirektnog govornog čina, odnosno kako se intencija govornog subjekta najbolje može identifikovati ukoliko se uzme u razmatranje kako uži jezički, tako i širi situacioni kontekst, što ga čini bitnim indikatorom ilokucione snage (*IFID – Illocutionary Force Indicating Device* – Searle 1969: 30). Pored konteksta, kao jednog od indikatora ilokucione snage iskaza, postoje i brojni drugi indikatori kao što su: paralingvistički elementi komunikacije (intonacija, brzina kazivanja, gestikulacija, položaj tijela i slično), poznavanje osobina govornika ili nekih drugih karakteristika konkretne govorne situacije, prethodni tok diskursa koji će biti bitan element u analizi u ovome radu i slično (Van Dijk 1977: 214).

Za interpretaciju indirektnih govornih činova od velike važnosti jeste tzv. grajsovska ili inferencijalna pragmatika koja proces jezičke komunikacije vidi kao racionalnu i svrsishodnu aktivnost zasnovanu na principima kooperativnosti (Grice 1975: 45). Ovaj princip je razrađen u četiri maksime – informativnosti, istinitosti, relevan-

tnosti, jasnosti¹² (Grice 1975: 45–46). Obrazac za određivanje Grajsove konverzacione implikature koja predstavlja temelj u interpretaciji indirektnih govornih činova uključuje sljedeće: govornik je verbalizovao određeni iskaz sa datim sadržajem propozicije i nema razloga da sagovornik misli da je nekooperativan ili da narušava konverzacione maksime; međutim, ukoliko govornik misli nešto drugo pod tim što kaže pri čemu je svjestan toga da je sagovornik u stanju uključiti korake inferencije i ne čini ništa da ga od toga razuvjeri, onda pomenuti iskaz implicira nešto drugo od onoga što je u njemu eksplicitno naznačeno. U ovom radu ćemo na kraju svakog izdvojenog tipa primjera indirektnog govornog čina, a po ugledu na sličan pristup u analizi vlastitih imenica (Mišić Ilić 2012), formalno prikazati inferencijalni postupak koji vodi od toga kako govorno lice formuliše svoj iskaz do toga kako ga sagovornik interpretira, s posebnim osvrtom na uticaj konteksta u toj interpretaciji.

3. Kontekst i indirektni govorni činovi

Pod kontekstom se, najopštije rečeno, podrazumijevaju sva „relevantna obeležja dinamičkog okruženja u kom se koristi jezički izraz“ (Mišković-Luković, 2015: 30). Zajedničko znanje i sociokulturološka pozadina koju dijele učesnici u komunikaciji u velikoj mjeri doprinose slušaoočevoj interpretaciji onoga što je govornik mislio kada je verbalizovao neki iskaz. Od različitih podjela konteksta na jezički, kulturološki, situacioni, enciklopedijski, društveni, geografski, politički i slično za našu analizu će od presudnog značaja biti jezički kontekst koji podrazumijeva najbliže jezičko okruženje iskaza, odnosno ono što mu prethodi ili slijedi, kao i situacioni kontekst koji pruža informacije o tome koji dramski lik je primalac, a koji je pošiljalac poruke, koji stepen bliskosti među njima postoji, te o vremenu i mjestu odvijanja razgovora. Po ugledu na prijedlog kontekstualnog modela Panić-Kavgić i na filmski kontekst, u radu ćemo po potrebi ukazivati i na dramski kontekst koji, kao i filmski kontekst, podrazumijeva konkretnu dramsku radnju sa vrlo živopisnim likovima i fabulama, koji „imaju sve odlike potencijalno realno ostvarivih vidova međuljudske komunikacije, uz stalni uticaj širih (kulturoloških) i užih (situacionih) kontekstualnih faktora“ (Panić-Kavgić 2014: 146). Takođe, u pojedinim slučajevima biće neophodno osvrnuti se na prethodni tok dramske radnje kako bi se na ispravan način odredila ilokucionarna snaga analiziranih primjera.

Još od samih početaka teorije govornih činova, značaju konteksta se poklanjala velika pažnja. Najprije, Ostin ističe kako je za realizaciju nekog govornog čina neophodno da se zadovolje određeni uslovi institucionalizovane prirode. Preciznije, da bi se neki govorni čin smatrao uspješno realizovanim, neophodno je da ga adekvatna osoba verbalizuje pod adekvatnim okolnostima, npr. samo svešteno lice može da pristupi činu vjenčanja u strogo zadatim situacionim okvirima. On, naime, veliki fokus stavlja na konvencionalnu upotrebu jezika (Austin, 1962). S druge strane, Serl, Sejdok, Bah i Harniš veću pažnju posvećuju kategoriji komunikativnih ilokucionih

¹Maxim of quantity, quality, relevance, manner.

² Prevodi Grajsovih maksima preuzeti su od Prčića (Prčić 2010: 408).

činova, pri čemu se zastupa tvrdnja da je govorni čin uspješno realizovan tek kada se dokući intencija govornog subjekta pri verbalizaciji nekog iskaza (Searle 1969, Bach and Harnish 1979, Sadock 2004). Ovo stanovište u znatnoj mjeri odgovara uobičajenom komunikacionom ponašanju, pa ćemo se stoga u radu i oslanjati na njega.

Da bi se neki govorni čin uspješno realizovao, moraju da se zadovolje uslovi prikladnosti, koje Serl dijeli na sljedeći način: pripremni uslov koji podrazumijeva da govornik formuliše određeni iskaz koji će slušalac tek realizovati, pri čemu se mora imati na umu da je slušalac sposoban i voljan da ga realizuje ali neće to učiniti ako se od njega ne zatraži; uslov iskrenosti podrazumijeva da govornik istinski želi da se određena aktivnost realizuje, te suštinski uslov koji se ogleda u govornikovom nastojanju da navede sagovornika na realizaciju datog akcionog ili verbalnog čina³ (Searle 1969: 66–67). Da bi se govorni čin evaluirao kao prikladan/neprikladan ili istinit/lažan, potrebno je ograničiti sam situacioni kontekst, odnosno precizno odrediti šta mu pripada a šta ne (Sbisa 2002: 427), jer bi u protivnom neki iskaz bilo prikladno verbalizovati pod bilo kojim okolnostima, s bilo kojim ciljem i uputiti ga bilo kom primaocu. Ovo, jasno, ne oslikava uobičajen proces komunikacije. Riječju, ukoliko smo svjesni da nismo u mogućnosti obavezati se na izvršenje neke buduće radnje, nećemo ni dati obećanje sagovorniku, ili ukoliko unaprijed znamo da sagovorik nije u stanju da odgovori na naš zahtjev, on mu se neće ni postaviti.

Ilokucionu snagu nekog govornog čina, tj. namjeru koju govornik ima kada verbalizuje na indirektan način svoju poruku teško je odrediti izvan konteksta i to užeg jezičkog, kao i šireg situacionog. Pokazaćemo to ukratko na jednom jednostavnom primjeru izjavne rečenice sa asertivnom funkcijom: *To je moja knjiga*. Ovaj iskaz može poprimiti nekoliko različitih interpretacija i vršiti više različitih diskursnih funkcija: informativna (*Obavještavam te da je to moja knjiga.*), dikretivna (*Vrati mi moju knjigu.*), ekspresivna (zamislimo da je osoba X vjerovala da je izgubila knjigu, ali je nakon nekog vremena vidi i ushićena izgovori navedenu rečenicu), eksplikatorna (ukoliko osoba X tvrdi da je knjige njena/njegova, a osoba Y tvrdi suprotno u značenju *To nije tvoja knjiga, to je moja knjiga*) i slično.

4. Metodologija istraživanja

Korpus na kome se sprovodi istraživanje jesu drame⁴ savremenih angloameričkih dramskih pisaca. Dramski tekst kao žanr koji se odlikuje dijaloškom formom pokazao se prikladnim za analizu, budući da uključuje i kontekstualne faktore u vidu autorskih didaskalija, a moguće je pratiti i odnose među sagovornicima u smislu stepena bliskosti među njima ili odnosa moći. Cilj nam je da pokažemo na koji način tri specifične vrste konteksta (jezički, situacioni i dramski) doprinose tumačenju fenomena indirektnih govornih činova.

³ Opisani uslovi prikladnosti odnose se na realizaciju direktivnih govornih činova.

⁴ Spisak odabranih dramskih dijela na kojima je izvršeno istraživanje dat je na kraju rada u odjeljku *Dodatak*.

Budući da se u radu prati odnos forma – funkcija, primarni analitički metodi biće strukturalistički i pragmalingvistički. Primjeri se analiziraju tako što se najprije ustanovi disproporcija između sintaksičke forme i diskursne funkcije, a potom se dati iskazi smještaju u konkretno kontekstualno okruženje pri čemu im se određuje ilokuciona snaga. Od ukupnog broja izdvojenih primjera indirektnih govornih činova (oko 110), za potrebe analize u ovom radu iskorišćeno je oko 35 primjera u kojima se ilokuciona snaga iskaza određuje na osnovu jezičkog, situacionog ili dramskog konteksta. U interpretativnom dijelu objašnjavamo kako je kontekst uticao na svrstavanje izdvojenog iskaza baš u neku od kategorija govornih činova npr. direktiva (zahtjev, sugestija, molba i slično) ili komisiva (obećanje, prijetnja, odbijanje itd.) i to tako što ćemo sporadično smještati konkretne iskaze u neki drugi kontekst. Na kraju svakog podtipa ćemo sintetisati dobijene rezultate i pokušati da, uz pomoć teorije inferencije, formalno prikažemo uticaj konteksta na interpretaciju indirektnih govornih činova.

5. Analiza

Prema tradicionalnoj sintaksičko-pragmatičkoj podjeli, rečenice se dijele na izjavne koje služe za iznošenje određenih tvrdnji o nečemu, upitne kojima postavljamo pitanja i želimo da saznamo neku informaciju, imperativne koje se tipično koriste za postavljanje zahtjeva i eksklamativne za realizaciju ekspresivne jezičke funkcije (Quirk et al., 1985: 803–804). Međutim, u svakodnevnoj komunikaciji svjedoci smo da se često izlazi iz ovih fiksnih okvira, te se jedna pragmatička funkcija, npr. direktivna često može realizovati upotrebom upitnih ili izjavnih, a ne isključivo imperativnih rečenica ili možemo iznijeti tvrdnju o nečemu ne izjavnom nego upitnom rečenicom npr. u formi retoričkog pitanja (*Nije li joj lijepa frizura? – Lijepa joj je frizura.*). Zbog ograničenosti prostora, u interpretativnom dijelu rada osvrtaćemo se samo na one primjere koje smo smatrali najilustrativnijim. Primjere iz korpusa klasifikovaćemo na sljedeće tipove i podtipove:

- › Upitne rečenice sa neinterrogativnom funkcijom
 - Upitne rečenice zatvorenog tipa sa neinterrogativnom funkcijom
- › Izjavne rečenice sa neinformativnom funkcijom
 - Izjavne rečenice koje se odnose na govornika
 - Izjavne rečenice koje se odnose na sagovornika
 - Izjavne rečenice sa prividno informativnom funkcijom
- › Elidirani iskazi
 - Nedovršeni iskazi
 - Upotreba sredstava za skretanje pažnje

5.1. Upitne rečenice sa neinterrogativnom funkcijom

Upitnim rečenicama govornik tipično nastoji da se informiše o nečemu o čemu nema nikakva ili nema dovoljna saznanja. Ukoliko se Serlovi pripremni, suštinski i uslovi iskrenosti⁵ primjene na upitne rečenice uopšte, dobićemo sljedeća pravila:

⁵ O navedenim uslovima je bilo više riječi u odjeljku 3.

- a) Govornik ne zna odgovor na nešto (pripremni uslov),
- b) Govornik pretpostavlja da slušalac zna odgovor (pripremni uslov),
- c) Govornik želi da sazna odgovor (uslov iskrenosti),
- d) Govornik zahtijeva odgovor od slušaoca (suštinski uslov).

Kao što je već istaknuto, u svakodnevnoj komunikaciji često koristimo upitne iskaze ne samo da proširimo svoje znanje o nekom pitanju, nego i da potvrdimo svoje pretpostavke, izrazimo iznenađenje ili čuđenje, ali i da izdamo direktivu ili iznesemo tvrdnju. S tim u vezi, sljedeći primjer koji klasifikujemo kao indirektni direktiv govori upravo u prilog prethodno iznesenom – da se upitnim rečeničnim konstrukcijama ostvaruju brojne diskursne funkcije.

- (1) *Kontekst: Linda ulazi u prostoriju gdje se nalaze njen suprug Vili i sinovi Bif i Hepi i nosi korpu punu veša.*

Willy: Since when do you let your mother carry wash up the stairs?⁶

Biff: Grab hold there, boy! (DS, 171)

Ilokucija: zahtjev/ naredba

Na izdvojenju upitnu rečeničnu konstrukciju u doslovnom smislu očekuje se odgovor u vidu temporalne odrednice (od juče, od danas, od prije dva mjeseca i slično). Međutim, imajući u vidu autoritativnu poziciju adresanta (oca) u odnosu na adresate (sinove), kao i njihovu reakciju na dato pitanje, jasno je da govornikova namjera nije bila da im postavi pitanje nego da izda direktiv, što su oni i na adekvatan način protumačili. U konkretnom primjeru, a u vezi sa Serlovim uslovima prikladnosti, mogu se izvući sljedeće teze: govornik postavlja pitanje, ali zna odgovor na njega; govornik pretpostavlja da i slušalac ima isti odgovor na umu; budući da svi učesnici u komunikaciji imaju isti odgovor, govornik ga stoga i ne traži od sagovornika. Ekscerpirani primjer, naime, svjedoči o uticaju jezičkog konteksta na interpretaciju indirektnog govornog čina, budući da neposredno jezičko okruženje, tj. postignuti perlokucionni efekat govori o tome kako datu indirektnu poruku treba protumačiti.

5.1.1. Upitne rečenice zatvorenog tipa sa neinterrogativnom funkcijom

Upitne rečenice zatvorenog tipa podrazumijevaju dvojak *da/ne* odgovor, kao u primjeru A: *Jesi li uradio domaći zadatak?* B: *Da*. Međutim, njima se nerijetko realizuju i neke druge diskursne funkcije, najčešće direktivna, pri čemu se ispituje voljnost, mogućnost i sposobnost sagovornika da realizuje propozicijom naznačenu radnju, kao u primjeru: *Možeš li mi pomoći da uradim domaći zadatak?*, u čijoj osnovi zapravo leži imeprativ kao modus kojim se tipično realizuje direktivna diskursna funkcija, odnosno u našem primjeru molba *Pomози mi da uradim domaći zadatak*. Primjeri ekscerpirani iz korpusa koji svjedoče o tome kako je za interpretaciju indirektnih govornih činova formulisanih zatvorenim upitnim rečenicama neophodno uključiti kontekstualne faktore su sljedeći:

⁶ Primjeri indirektnih govornih činova su podvučeni da bi se razlikovali od replika koje prethode ili slijede.

- (2) *Kontekst: Len, dvadesetjednogodišnji momak iz Londona, i Pem, dvadesetogodišnja djevojka, nalaze se u Peminom stanu; ovo je, naime, njihov prvi susret.*

Len: (*He feels in his pockets.*) You smoke?

Pam: In me bag. (SVD, 14)

Ilokucija: molba

- (3) *Kontekst: Tič kasni na partiju karata sa Donom i Flečerom. Контекст:*

Don: Do you know what time it is?

Teach: What? I'm late?

Don: Damn right you're late. (AB, 64)

Ilokucija: prijekor

- (4) *Kontekst: Čuvar u vili gospođe Gofort, Rudi presreće nezvanog gosta Krisa kojeg su pri prvom pojavljivanju psi napali, te je morao da ostane na imanju. Gladan i izmoren od nedaća koje su ga snašle, krenuo je u večernjim časovima da pronade nešto hrane, ali ga čuvar presreće i prijeti mu da bi ponovo mogao imati neprijatno iskustvo sa psima.*

Rudy: Looking for the dogs again, are you?(Whistles the dogs awake. They set up clamor at a distance.)

Chris: I told you I just now woke up hungry – I came out to see if- (MTDSHA, 41)

Ilokucija: prijetnja

Navedeni primjeri nemaju interogativnu funkciju. Ukoliko se osvrnemo na prvi ekscerpirani primjer u ovom pododjeljku (2), i ukoliko ga smjestimo izvan konteksta u kom se pojavljuje, te mu pripišemo neko drugo kontekstualno okruženje, npr. ljekar pita pacijenta koji se javio sa teškim probadanjima u plućima *You smoke?*, tada ovaj iskaz zasigurno nema direktivnu nego doslovnu upitnu funkciju. Ili, ukoliko, pak, roditelj zatekne dijete sa cigaretom u rukama i iznenađeno sa povišenim tonom vikne *You smoke?* tada bismo ovaj prosti iskaz mogli smjestiti pod okrilje ekspresiva, npr. roditeljskog prijekora upućenog djetetu. Međutim, dati iskaz, nastao elizijom pomoćnog glagola *do*, verbalizovan u navedenom kontekstu dodatno opisanom u okviru autorske didaskalije (*he feels in his pocket.*) i sagledan u odnosu na repliku koja slijedi *In my beg*, jasno pokazuje da on nema ni upitni ni ekspresivni, nego direktivni karakter. Dakle, u konkretnom slučaju, perlokucionni efekat koji se postiže na slušaoca, a koji spada pod okrilje jezičkog konteksta, ukazuje na to kako ovaj upit treba tumačiti i koju mu ilokucionu snagu pripisati. Ukoliko pogledamo primjer (3) i zamislimo da je osoba A uputila ovaj iskaz nasumičnoj osobi B na ulici, i tada bi se dati primjer smatrao indirektnim govornim činom, ali direktivnog tipa, jer bi se od sagovornika očekivalo ne da informiše govornika o tome da li *zna* koliko je sati nego da mu *kaže* koliko je sati, pa se ni tada od recipijenta ne bi očekivalo da doslovno odgovori sa *da* ili *ne*. Ukoliko bi, pak, to učinio, to bi se onda shvatilo kao tendenci-

ozno pogrešna interpretacija indirektnog govornog čina. Nadalje, primjer govornog čina prijetnje (4) neizostavno sugerira neophodnost uključivanja dramskog konteksta, odnosno potrebno je osvrnuti se na prethodna dešavanja u dramskom tekstu, kako bi se shvatilo da ovo pitanje ne zahtijeva doslovan odgovor i ne odnosi se na spontano ćaskanje između dvije osobe. Naprotiv. Aludirajući na prethodno neprijatno iskustvo, govornik sugerira da bi se ono moglo i ponoviti i na taj način dati iskaz (4) poprima prijetecu notu.

Pokušamo li da formalno prikazemo uticaj konteksta na interpretaciju ovog podtipa primjera, pomoću mehanizama inferencije, dobićemo sljedeće korake:

- Govornik formuliše upit zatvorenog tipa, tj. na njega se odgovara sa *da* ili *ne*;
- Učesnici u komunikaciji su kooperativni;
- Istaknuti iskazi su relevantni za tok komunikacije, tj. govornik ih smatra takvim i ne čini ništa da sagovornika od toga razuvjeri;
- Ilokucionarna snaga datih iskaza nije u pukom dobijanju afirmativnog ili odričnog odgovora, što se da vidjeti na osnovu perlokucionog efekta koji iskazi imaju na sagovornika, budući da u replikama koje slijede, sagovornik ne odgovara doslovno na postavljeno pitanje, što govori o značaju jezičkog konteksta, dok dramski kontekst upućuje na prethodna znanja i iskustva koja dijele učenici u procesu komunikacije (4) i ukazuje na to da izdvojeni upiti nemaju snagu interogativnosti.

5.2. Izjavne rečenice sa neinformativnom funkcijom

Po tradicionalnoj podjeli, izjavnim rečenicama se iznose određene tvrdnje o nekom pitanju, odnosno govornik njima želi da informiše sagovornika o nekom pitanju. Te tvrdnje tipično mogu biti evaluirane kao istinite ili lažne. Međutim, kao što je bio slučaj i sa upitnim rečenicama, i izjavne mogu da posluže za realizaciju pregršt diskursnih funkcija. Primjera radi, iskaz tipa *Vratiću se sutra*, može biti izgovoren sa informativnom vrijednošću, ali može imati i neke druge interpretacije, kao što su obećanje ili prijetnja ponovo u zavisnosti od toga ko i pod kojim uslovima ga verbalizuje. U okviru tipa izjavnih rečenica sa neinformativnom vrijednošću, izdvojili smo tri podtipa:

- Izjavne rečenice koje se odnose na govornika;
- Izjavne rečenice koje se odnose na sagovornika;
- Izjavne rečenice sa prividno informativnom funkcijom.

5.2.1. Izjavne rečenice koje se odnose na govornika

Propozicija ovog podtipa rečenica podrazumijeva subjekat u prvom licu jednine. Neki od primjera ekscerpiranih iz korpusa glase:

- (5) *Kontekst: Šenon sjedi za stolom ispred hotela i posvećeno piše pismo biskupu, u trenutku kad se pojavljuje Maksin.*

Maxine: Workin' on your sermon for next Sunday, Rev'rend?

Shannon: I'm writing a very important letter, Maxine. (*He means don't disturb me.*) (NI, 59)

Ilokucija: zahtjev

- (6) *Kontekst: Albertu prilazi nepoznata djevojka u kafeteriji i poziva ga u svoj stan.*

Girl: What are you doing out at this time of night?

She moves closer to him.

I live just round the corner.

He goes with her. (ANO, 362)

Ilokucija: poziv

- (7) *Kontekst: Don traži od Tiča da doveze automobil kako bi prevezli Boba u bolnicu koji je zadobio povredu zbog čega se osjeća loše. Naime, povredu mu je nanio sam Tič koji se osjeća iznevjereno iako je prvobitno bio zagovornik ideje da zajedno pokušaju da povrate vrijedan novčić uzet iz Donove antikvarnice.*

Don: Go and get your car.

Teach: I am not your nigger. I am not your wife. (AB, 100)

Ilokucija: odbijanje

Osvrnucemo se na potvrdu 6 iz ove podgrupe primjera. Naime, izjava tipa *I live just round the corner* može imati informativnu funkciju u slučaju kada predstavlja odgovor na pitanje *Where do you live?*, što, kako vidimo, nije slučaj u konkretnom dramskom odlomku. Takođe se može tretirati i kao svojevrsan komisiv u nekom specifičnom kontekstualnom okruženje (npr. osoba A nudi osobi B da ode po knjigu u svoj stan od čega je osoba B odgovora, ali osoba A insistira i kao objašnjenje izgovara datu tvrdnju). Međutim, izgovorena pod opisanim okolnostima u gluvo doba noći u razgovoru između dva neznanca, od kojih je predlagač (djevojka) pomalo sumnjivog morala, što takođe objašnjava dramski kontekst, vodi potrazi za skrivenim, odnosno govornikovim značenjem i pokušaju da se dokuči koja je njegova namjera.

Formalni prikaz koraka inferencije u ovom podtipu primjera glasi:

- Govornik izražava određenu tvrdnju koja se odnosi na njega;
- Govornik smatra iskaz relevantnim za tok komunikacije;
- Oba učesnika su kooperativna u procesu komunikacije;
- Postavlja se pitanje da li je namjera govornog subjekta da informiše sagovornika o određenom stanju stvari koji se njega tiče;
- S obzirom na to da takav tip iskaza stoji kao reakcija na prethodni (ne)verbalni stimulus (7, 8), ili se ostvaruje u specifičnom situacionom okruženju (6), jasno je da ih ne treba interpretirati kao informativne iskaze, nego im treba pripisati neku drugu kontekstualno uslovljenu funkciju.

5.2.2. Izjavne rečenice koje se odnose na sagovornika

Poseban podtip odnosi se na izjavne rečenice koje se odnose na sagovornika, tj. sugerišu nešto čega je i on sam u određenoj mjeri svjestan. Navodimo sljedeće ilustrativne primjere, nakon čega ćemo da formalizujemo mehanizme inferencije koji objašnjavaju kako sagovornik treba da interpretira izdvojeni podtip primjera:

- (8) *Kontekst: Edi se vraća ranije sa posla, čemu se Ketrin i Rodolfo, mladi zaljubljeni par, čijoj se vezi on protivi, nisu nadali.*

Catherine: You got home early.

Eddie: Knocked off for Christmas early. (AVFB,482)

Ilokucija: zahtjev za verbalnu reakciju, traženje objašnjenja

- (9) *Albert i djevojka koju je tek upoznao u kafiću nalaze se u njenom stanu. Ona mu u prethodnom toku razgovora nekoliko puta sugeriše da se izuje, što on i čini ali ne dovršava.*

Girl: You do look idiotic standing there with one shoe on and one shoe off. All lop-sided. (ANO, 363)

Albert pulls at the lace of his other shoe.

Ilokucija: zahtjev.

Ako se osvrnemo na iskaz (8) *You got home early.*, kao i na sagovornikovu repliku, uviđamo da je ponovo perlokucionni efekat taj koji doprinosi interpretaciji ovog indirektnog govornog čina i klasifikuje ga kao zahtjev za verbalnu reakciju. Slušalac ga je, naime, doživio u interogativnom smislu, tj. kao upit kojim se traži objašnjenje za nešto – *Why did you get home early?*, i u skladu sa tim je i njegov odgovor.

Primjenom inferencijalnih koraka, prikazaćemo kako govornik enkodira a slušalac dekodira ovaj podtip primjera:

- Govorno lice izražava tvrdnju koja se odnosi na slušaoca, a koje je on i sam u većoj ili manjoj mjeri svjestan;
- Govornikov iskaz je relevantan za proces komunikacije;
- Oba učesnika u komunikaciji su kooperativna;
- Postavlja se pitanje koja je bila namjera govornika kada je verbalizovao svoj iskaz, budući da je apsurdno eksplicitno isticati određeni sadržaj propozicije usmjeren na sagovornika sa informativnom funkcijom,
- Imajući to na umu, i sam sagovornik će onda pokušati da prozre intenciju govornog lica, budući da je svjestan da govornikove riječi moraju da znače nešto drugo od onoga što je njima eksplicitno izraženo, tj. da je došlo do mimoilaženja između lingvističkog i govornikovog značenja.

5.2.3. Izjavne rečenice sa prividno informativnom funkcijom

U ovu grupu primjera spadaju oni iskazi kod kojih ilokucionna snaga nije jasno prepoznatljiva iz lokucije, tj. onog što se eksplicitno kaže. Oni naime djelimično

upućuju na objekat ili element neophodan za izvršenjene kog čina, kao u sljedećem primjeru.

(10) *Kontekst: Albert se sprema na oproštajnu žurku kod radnog kolege, kada ga majka obavještava da je pregorjela sijalica u jednoj sobi.*

Mother: The bulb's gone in Grandma's room.

Albert: Has it?

Mother: That's what I was calling you about. I went in and switched on the light and the bulb had gone. (ANO, 331–332)

Ilokucija: zahtjev

Da u izdvojenom primjeru nije riječ samo o informativnoj jezičkoj funkciji govori i nastavak razgovora između sagovornika (majke i sina) u kojem govorno lice eksplicitnije iskazuje svoju namjeru u vidu sugestivne formule koja spada u red konvencionalnih idnirektnih strategija:

(11) Mother: Now why don't you go on and put a bulb in Grandma's room and by the time you come down I'll have your dinner on the table. (ANO, 332)

Osvrnemo li se na inferencijalnu pragmatiku, dobićemo sljedeće korake koji vode do toga kako govornik formuliše iskaz, a kako ga slušalac interpretira.

- Govornik je verbalizovao iskaz kojim iznosi tvrdnju o određenom stanju stvari;
- Ta tvrdnja se može evaluirati kao istinita ili lažna;
- Oba učesnika u komunikaciji su kooperativna;
- Govornik smatra svoj iskaz relevantnim za komunikaciju;
- Govornikov iskaz referiše – djelimično ili potpuno – na objekat neophodan za realizaciju nekog čina;
- Sadržaj propozicije koji, kao što je već rečeno, sadrži elemente neophodne za izvršenje čina, kao i širi situacioni kontekst upućuju na to da dati iskazi nemaju samo informativnu funkciju, nego u konkretnom slučaju, direktivnu pragmatičku funkciju.
- Budući da govornik smatra iskaz relevantnim, a na osnovu sadržaja propozicije, sagovornik će ga percipirati na adekvatan način – u neinformativnom smislu.

5.3. Elidirani iskazi

Iz korpusa smo izdvojili još jedan specifičan tip indirektnih govornih činova kod kojeg je neizostavno uključivanje kontekstualnih parametara, budući da se u njima otkriva ilokucionarna snaga iskaza. Naime, riječ je o elidiranim iskazima, tačnije pojavi u kojoj dolazi do redukcije određenih dijelova iskaza ili pak čitavog jezgra govornog čina, a upotrebljavaju se samo sredstva za skretanje pažnje. Stoga smo u okviru njega napravili dva podtipa: nedovršeni iskazi i upotreba sredstava za skretanje pažnje.

5.3.1. Nedovršeni iskazi

Indirektni govorni čin može se realizovati i verbalizacijom nepotpunog iskaza, pri čemu se narušava maksima informativnosti. Međutim, nepotpun iskaz da se nadomjestiti kontekstom ili gestikulacijom. Primjera radi, ukoliko su u hladnoj prostoriji vrata otvorena a govornik želi da budu zatvorena, on može verbalizovati nepotpun iskaz tipa *Ako ti nije problem...* i pokazati rukom na vrata, s ciljem da navede sagovornika da ih zatvori. Korpus našeg istraživanja takođe je ponudio primjere realizacije indirektnog govornog čina, i to zahtjeva, upotrebom elidiranih iskaza, što govori u prilog činjenici da dramski tekst u velikoj mjeri oslikava uobičajeno konverzaciono ponašanje.

(12) *Kontekst: Paris želi da ostane sam kako bi se molio za zdravlje svoje kćeri.*

Parries: No – no. (To Putnam) I have no answer for that crowd. I'll wait till Mr Hale arrives. (To get Mrs Putnam to leave) If you will, Goody Ann... (TC, 24)

Ilokucija: zahtjev

U izdvojenom primjeru (12) autorska didaskalija specifikuje namjeru govornog lica. Međutim, i bez nje, a na osnovu samog konteksta u kom se javlja a koji jasno ukazuje da govornik želi ostati sam, ovaj nedovršeni iskaz bi bio protumačen kao indirektni zahtjev.

5.3.2. Upotreba sredstava za skretanje pažnje

Kao poseban podtip indirektnog zahtjeva realizovan elidiranim elementima, izdvojio se onaj koji podrazumijeva samo upotrebu sredstava za skretanje pažnje a izostanak kompletnog iskaza. Tumačenje takvih primjera strogo zavisi od konteksta u kom se pojavljuju. Navodimo primjer koji ilustruje ovu pojavu:

(13) *Kontekst: Gospođa Putnem predlaže svešteniku Parisu da pozovu služavku Titjubu da sprovede čin prizivanja duhova kako bi saznala šta je usmrtilo njenu djecu, što on iz religioznih razloga odbija da učini, a ujedno zahtijeva od nje da prestane da insistira na tome.*

Mrs, Putnam: Tituba knows how to speak to the dead, Mr. Parris.

Parris: Goody Ann, it is a formidable sin to conjure up the dead!

Mrs. Putnam: I take it on my soul, but who else may surely tell us what person murdered my babies?

Parris, horrified: Woman!

Mrs. Putnam: They were murdered, Mr. Putnam! (TC, 23–24)

Ilokucija: zahtjev i odbijanje

Ekscerpirani primjer je po mnogo čemu specifičan i zahtjeva osvrt na prethodnu komunikaciju razmjenu, pa se u skladu sa tim treba i tumačiti dvojako – kao zahtjev i kao odbijanje. Najprije jedno govorno lice (Mrs. Putnam) iznosi određene

tvrdnje (*Tituba knows how to speak to the dead, I take it on my soul, but nobody else but Tituba may surely tell us what person murdered my babies.*), ali ujedno realizuje i direktivni govorni čin, tj. želi da navede sagovornika (Parisa) da djeluje u skladu sa njenom sugestijom (da potraže pomoć od Titjube), sa čim se sagovornik ne slaže, te upotrebom samo sredstava za skretanje pažnje uz ekslamativni interpunkcijski znak (*woman!*), odbija njen prijedlog i ujedno zahtijeva od nje da prestane sa insistiranjem. Jezički kontekst, može se ustanoviti, u ovakvim slučajevima igra ključnu ulogu.

Kod potonja dva podtipa primjera dolazi do kršenja Grajsove maksime informativnosti, budući da dati iskazi ne iznose informacije u cjelosti. Ipak, govornik ih verbalizuje na taj način sa nekim ciljem, odnosno ima namjeru da nešto njima postigne. Tu namjeru identifikujemo tek na osnovu kontekstualnih pokazatelja i to situacionih i užih jezičkih.

Zaključak

U radu smo se osvrnuli na uticaj konteksta u interpretaciji indirektnih govornih činova na korpusu dramskog teksta. Pokazali smo da se u određivanju ilokucione snage indirektnog govornog čina, koji se odlikuje disproporcijom između sintaksičke forme i diskursne funkcije, mora uključiti kontekst, i to u prvom redu situacioni i jezički kontekst, ali i dramski. Izdvojili smo nekoliko tipova i podtipova indirektnih govornih činova u kojima je neophodno uključiti kontekst da bi se dokučila namjera govornog subjekta na osnovu sintaksičko-pragmatičkog kriterijuma: upitne rečenice sa neinterrogativnom funkcijom, upitne rečenice zatvorenog tipa sa neupitnom funkcijom, izjavne rečenice koje se odnose na govornika, izjavne rečenice koje se odnose na sagovornika, izjavne rečenice sa prividno informativnom funkcijom, te elidirani iskazi gdje smo svrstali nedovršene iskaze i upotrebu sredstava za skretanje pažnje. Nakon što smo se osvrnuli na najilustrativnije primjere u okviru svakog od izdvojenih tipova i podtipova, prikazali smo formalne korake inferencije, odnosno kako govornik koji ima intenciju da nešto postigne svojim indirektno formulisanim iskazom enkodira svoju poruku, te kako je slušalac dekodira.

Analizom ilustrativnih primjera pokazali smo da u interpretaciji indirektnih govornih činova najvažniju ulogu igraju tri vrste konteksta – jezički, situacioni i dramski. Jezički kontekst pokazuje da li je neki iskaz iniciran ili neiniciran, tj. da li predstavlja reakciju na prethodni verbalni stimulus ili, pak, koji perlokucionni efekat određeni indirektno formulisani iskaz ima na sagovornika, te se posmatra u odnosu na iskaze koji prethode i/ili slijede pri čemu mu se određuje ilokuciona snaga. Situacioni kontekst, u dramskom tekstu često dat u vidu autorske didaskalije, opisuje fizičko okruženje u kom se iskaz verbalizuje, što takođe u velikoj mjeri doprinosi određivanju ilokucije iskaza. Naposljetku, dramski kontekst upućuje na neke prethodno preživljene situacije dramskih likova u konkretnom dramskom komadu ili na zajdaničko znanje o nekom pitanju koje dijele učesnici u komunikaciji.

Literatura

- Austin, J. (1962). *How to do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
- Bach, K. and Harnish, R. (1979). *Linguistic Communication and Speech Acts*. Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press.
- Blum-Kulka, Sh. and Olshtain, E. (1984). Requests and apologies: A cross-cultural study of speech act realization patterns (CCSARP). *Applied Linguistics* 5 (3), 196–215.
- Grice, P. (1975). Logic and conversation. In: Cole J. I. Morgan (eds.), *Syntax and Semantics 3: Speech acts* (41–58). New York: Academic Press.
- Mišić Ilić, B. (2012). Inferencija u jezičkoj komunikaciji – nekoliko tipova specifične upotrebe vlastitih imenica. U B. Mišić Ilić i V. Lopičić (2012), *Jezik, književnost, komunikacija – Jezička istraživanja* (118–131). Niš: Filozofski fakultet.
- Mišković-Luković, M. (2015). *Pragmatika*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
- Panić-Kavgić, O. (2014). *Jezički ispoljena učtivost pri slaganju i neslaganju sa sagovornikom: uporedna analiza engleskih, srpskih i prevedenih filmskih dijaloga*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu. Dostupno na: <http://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/8289> [10.6.2019.]
- Prčić, T. (2010). Mali englesko-srpski rečnik pragmatičkih termina. U: V. Vasić (2010). *Diskurs i diskursi. Zbornik u čast Svenki Savić* (399–415). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Sadock, J. M. (2004). Speech Acts. In: L. Horn and W. Gregory, *Handbook of Pragmatics* (53–73). Oxford: Blackwell Publishing.
- Searle, J. R. (1969). *Speech Acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1975). Indirect speech acts. In: Cole and J. I. Morgan, *Syntax and Semantics 3: Speech acts* (59–82). New York: Academic Press.
- Sbisa, M (2002). Speech acts in context. *Language & Communication* 22, 421–436.
- Van Dijk, T. A (1977). Context and cognition: knowledge frames and speech act comprehension. *Journal of Pragmatics* 1/3, 211–231.
- Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., Svartvik, J. (1985). *A comprehensive grammar of the English language*. London and New York: Longman.

Dodatak

- AB – David Memet, *American Buffalo*, Grove Press, Inc., New York, 1975.
- ANO – Harold Pinter, *A Night Out*, Plays 1, Faber and faber, London, 1991.
- AVFB – Arthur Miller, *A View from the Bridge*, Collected Plays, Penguin Books, New York, 2015.
- CT – Harold Pinter, *The Caretaker*, Faber and faber, London, 1991.
- DS – Arthur Miller, *Death of a Salesman*, Collected Plays, Penguin Books, New York, 2015.
- MTDSHA – Tennessee Williams, *The Milk Train Doesn't Stop Here Anymore*, Dramatists Play Service, New York, 1991.

- NI – Tennessee Williams, *The Night of the Iguana*, Secker and Warburg, London, 1961.
SVD – Edward Bond, *Saved*, A Methuen Playscript, London, 1965.
TC – Arthur Miller, *The Crucible*, Penguin Books, New York, 2000.

Suzana Marković

THE IMPACT OF CONTEXT ON INTERPRETATION OF INDIRECT SPEECH ACTS

This paper stresses the significance of including contextual factors in the interpretation of indirect speech acts. The corpus is comprised of dialogues from randomly chosen English plays, which provides enough material for analysis, including the context in which an utterance is verbalized, which is briefly presented for every illustrative example. We have elicited several types and subtypes of indirect speech acts on the basis of syntactic and pragmatic criteria which require context to be included: interrogative sentences with non-interrogative function, declarative sentences with non-informative function, declarative sentences referring to a speaker, declarative sentences referring to a hearer, declarative sentences with false informative function, uncompleted utterances and the use of attention gatherers. It has been shown that in the interpretation of indirect speech acts, three types of context play a crucial role: linguistic context, situational context, and dramatic context. Linguistic context reveals whether a speech act is initiated or not, and what perlocutionary effect it has on the hearer. Situational context, which is frequently introduced in the form of the author's note, briefly describes the physical setting of the utterance. Finally, the dramatic context refers to certain events in the previous flow of a play and/or the mutual knowledge and experience shared by the interlocutors of the play. In general, contextual elements must be included in the interpretation of indirect speech acts, since they determine the illocutionary force of an utterance. In other words, an utterance would be interpreted one way when uttered in one particular context, but the same utterance could have completely different interpretations in other contexts.

suzanae@live.com